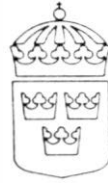

Motion till riksdagen

1988/89:Bo509

av Siw Persson m. fl. (fp)

Älvsyddet

Mot.
1988/89
Bo509-512

1. Inledning

Vattenkraften har gett oss tillgång till avsevärda mängder billig elenergi som varit av stor betydelse för Sveriges utveckling till en modern industrination. Men otyglade älvar och fria forsar får inte bara betraktas som terawattreservoarer. Vi måste också värna och vårda deras artrikedom och skönhetsvärden. Vi måste ta vara på allt de betyder för naturvård och kulturhistoria. Vi måste inse och värdesätta deras betydelse för samer och fritidsfiskare.

Under lång tid har exploateringsintressena fått väga tyngst i besluten om älvarnas framtid. Vi har i dag använt 70% av våra större vattendrag för kraftproduktion. Därför är det nu både rimligt och nödvändigt att ge bevarandebestämmelserna en helt annan tyngd än tidigare. De orörda älvarna är inga förbrukningsartiklar som vi kan ha eller mista. De är inte vår egendom utan en nationell tillgång som det är vårt uppdrag att förvalta – för oss själva och för kommande generationer.

Nu finns det bara fyra stora, utbyggda älvar kvar: Torne, Kalix, Pite älvar samt Vindelälven. De är unika. Varje älv har t.ex. speciella vegetationsmiljöer. Vidare är det bara Kalix och Torne älvar som är helt opåverkade.

Efter de stora striderna kring Vindelälven, Kaitum- och Ritsemprojekten kom vattenkraften i skymundan i 1970-talets miljödebatt. I stället stod kärnkraftens risker liksom oljan och kolets skadeverkningar i centrum för intresset. Det finns därför en uppenbar risk att många har glömt de miljöskador som en utbyggnad av vattenkraft leder till.

Folkpartiet, som står fritt från alla intresseorganisationer, har tidigare hårt engagerat sig för älvarna och kravet på ökad hänsyn till naturvården. Folkpartiet bidrog till att Vindelälven räddades i början av 1970-talet, och det var under den första borgerliga trepartiregeringen som ett omfattande beslut om älvsydd fattades 1977. Det är nu en viktig uppgift för oss att på nytt ta upp den kampen, slå håll på myten om att vattenkraften är en miljövänlig energikälla och tala om att en förstörd älv aldrig kan återställas.

Fortsatta kraftbyggen hotar stora miljömässiga och vetenskapliga värden. Det gäller, för att citera Vetenskapsakademien, "unika ekosystem utan full motsvarighet någon annanstans i världen".

Kraftutbyggnad medför en rad oåterkalleliga skador. Älvsträckor torr-läggs. Stora landområden blir överdämda. Strandvegetationen förstörs. Sällsynta och hotade växtarter försvinner. Djurlivet skadas. Rennäringen trängs tillbaka ytterligare. Fisket tar skada och tidigare genetiskt opåverkade

fiskstammar kan försvinna. Fornlämningar såsom gamla fångstplatser förstörs.

Mot. 1988/89
Bo509

Naturvård är en fråga om solidaritet med kommande generationer. När krav framförs om att älvarna skall byggas ut ökar hoten mot några av Europas sista vildmarker. De tillhör inte bara vår nation och vår generation. Vår orörda natur är alla människors och generationers egendom.

Därför arbetar folkpartiet för en ny vattenkraftspolitik där bevarandebestämmelserna skall väga tyngst.

2. Framgångar – och hot

På senare tid har folkpartiets arbete för att rädda de orörda älvarna gett en del viktiga resultat:

- Riksdagsmajoriteten avvisade 1985 regeringens förslag om att genomföra s.k. förstudier beträffande de fyra orörda huvudälvarna i Norrland.
- Fem år efter Birgit Friggebos första förslag om lagskydd har några av våra värdefullaste vattendrag skrivits in i naturresurslagen.
- Både Strängforsen i Värmland och Råneälven i Norrbotten som tidigare var hotade har förts till de i naturresurslagen skyddade älvarna.
- Regeringen har – under påverkan från en stark naturvårdsopinion – avvisat Hälsingekrafts ansökan om att få bygga ut Edängeforsen i Mellanljusnan. Våren 1988 skrevs Edänge på förslag av folkpartiet in i naturresurslagen.

Men hoten mot älvarna kvarstår i olika former.

En rad värdefulla älvar och älvräckor är fria för prövning i vattendomstolen och ingår i den av riksdagsmajoriteten beslutade planen för vattenkraftsutbyggnad. Det gäller bl.a. Klippen i Ume älv, Emån i Småland, Ammerån och Hårkan. En majoritet av socialdemokrater och moderater i riksdagen har avvisat folkpartiförslag om att dessa vattendrag skall skyddas i naturresurslagen. (Vad gäller Klippen har även centern röstat emot vårt skyddsförslag).

Utbyggnaden av s.k. minikraftverk har de senaste åren medfört ett kraftigt ökat exploateringstryck mot en rad skyddsvärda bäckar och åar.

Socialdemokraterna tycks inte ha *gett sig* i fråga om Råneälven trots att en fyrpartimajoritet i riksdagen fört in den i naturresurslagen. Enligt Norrbottens-Kuriren den 21 augusti 1987 lovade miljö- och energiminister Birgitta Dahl vid ett besök i Luleå att Råneälven skall byggas ut om socialdemokraterna får egen majoritet i riksdagen efter 1988 års val.

Starka krafter inom socialdemokratin arbetar dessutom för att en eller flera orörda huvudälvar skall offras. Tidningen Byggnadsarbetaren krävde t.ex. våren 1987 att Torne älv skulle byggas ut. En utbyggnad av Kalix älv har många förespråkare inom regeringspartiet och har vid vissa tillfällen fått partikongressens stöd. LO-ordföranden Stig Malm föreslog 1987 en lokal folkomröstning om älvarnas framtid.

Industriförbundet driver på för en omfattande kraftutbyggnad. Boliden har begärt att få göra ett ingrepp i Laisälven som påverkar Vindelälven.

Förslaget om förstudier i 1985 års energiproposition är också ett av flera tecken på att regeringen inte helt vill stänga dörren för en ytterligare utbyggnad.

Socialdemokraterna söker själva koppla ihop sin förhållandevis utbygg-
nadsvänliga inställning med beslutet att avveckla kärnkraften. Det är då
viktigt att minnas två saker.

En utbyggnad av en stor älv ger ungefär lika mycket energi som ett
kärnkraftsaggregat. En utbyggnad av Kalix älv skulle ge ca 4 TWh. En
utbyggnad av Klippen skulle ge ca 0,095 TWh (enligt vattenkraftberedning-
en). Kärnkraften ger vid full kapacitet ca 60-65 TWh. Även en mycket
omfattande skövling av våra återstående vildmarker kan alltså inte på långt
när ersätta kärnkraften.

Vidare har socialdemokraterna, historiskt sett, alltid velat bygga ut
vattenkraften – även på den tiden partiet ville bygga ut kärnkraften. På
1960-talet gällde det Vindelälven. 1978 års partikongress uttalade sig för en
utbyggnad av Kalix älv – två år före folkomröstningen och beslutet om
kärnkraftens avveckling.

Den viktigaste förklaringen till socialdemokraternas hållning är i stället
partiets band till stora intresseorganisationer såsom LO och Byggnadsarbete-
reförbundet. I deras fall är det kortsiktiga hänsyn till sysselsättningen för
bl.a. Vattenfalls byggnadsarbetare som väger tyngst.

Men folkpartiet avvisar sysselsättningsargumentet för en fortsatt utbygg-
nad av vattenkraften. För det första är sysselsättningseffekterna kortvariga.
När kraftverken är färdiga och vattenrallarna ger sig i väg har fasta jobb i
rennärning, turism, jord- och skogsbruk försvunnit. Erfarenheterna tyder på
att jobben på längre sikt blir färre, inte fler.

För det andra är priset för de kortsiktiga jobben för högt. Vår generation
har inte rätt att för all framtid offra oersättliga naturvärden för att tillfälligt
lösa kraftbolagens sysselsättningsproblem. Vattenfall måste nu – liksom de
privata kraftföretagen – börja planera för en framtid utan nya älvbyggnads-
projekt. Det arbetet borde ha startat för länge sedan.

Birgitta Dahls hot mot Råneälven har en större, principiell betydelse.
Älven är sedan förra året skyddad i naturresurslagen. Avsikten är att skyddet
för de naturonråden som där är inskrivna skall vara starkt och långsiktigt.

Alla avsteg från långsiktiga naturskyddsbeslut – antingen de gäller
nationalparker eller älvar – är allvarliga eftersom de ger exploatörer en signal
om att politikerna inte tar naturvärden på allvar utan är beredda att rucka på
tidigare åtaganden om de kortsiktiga förtjänsterna ter sig tillräckligt lock-
ande.

Genom åren har det visat sig att myndigheter, exploatörer och många
politiker betraktar naturvårdsbeslut som tillfälliga restriktioner, inte som
varaktiga åtaganden. De utomordentligt hårda ingreppen i Stora Sjöfallets
nationalpark är ett avskräckande exempel. Riksdagens beslut 1985 –
korrigerat först tre år senare – om att häva skyddet för Edänge-forsen är ett
annat. Det saknas heller inte oroande signaler för framtiden. Volvo har t.ex.
fått tillstånd till mineralprospektering i det unika fågelområdet Sjaunja som
nu är naturreservat. Hotet mot Råneälven skall ses i detta perspektiv.

Det måste göras alldeles klart att några ytterligare ingrepp i de områden
som är unika och vilka vi beslutat skydda inte kan accepteras.

3. Skadeverkningar av vattenkraftutbyggnad

Efter de stora striderna kring Vindelälven, Kaitum- och Ritsemprojekten kom vattenkraften i skymundan i 1970-talets miljödebatt. I stället stod kärnkraftens risker liksom oljans och kolets skadeverkningar i centrum för intresset. Det finns därför en uppenbar risk att många har glömt de miljökador som en utbyggnad av vattenkraft leder till.

Vid en utbyggnad däms älven upp genom att en damm byggs tvärs över dalgången. Det innebär att stora landområden läggs under vatten. Vattnet från älven leds ner i berget där kraftstationen finns. Därifrån leds vattnet vidare genom en tunnel och kommer ut långt nedanför dammen. Älvfåran mellan dammen och tunnelns mynning blir torrlagd.

Vattenkraften är ingen miljö- och naturvänlig energikälla. Kraftutbyggnad medför tvärtom stora skador på den omgivande naturen, på fisket, på rennäringen, på jord- och skogsbruket och på kulturminnesvärden.

I. Vattenkraftutbyggnad skadar naturen (växt- och djurlivet m.m.)

Vid kraftutbyggnad förändras landskapet kraftigt. Stora landområden blir överdämda. En utbyggnad i Kalix älv skulle t.ex. innebära att 220 km² skog och renbetesland dränks.

På vintrarna torrläggas dessa sjöar, och då blottläggs stora döda bottenytor. I konstgjorda vattenmagasin varierar vattennivån ofta kraftigt, i vissa fall ända upp till 35 m. Den konstgjorda sjön Tjaktjajaure är som störst 85 km² och som minst 9 km².

Stora delar av älvfåran torrläggas eftersom älven leds ner i berget långa sträckor. Vid en fullständig utbyggnad av Kalix älv skulle 15 mil av älven torrläggas. Detta skapar givetvis svåra sår i landskapet. Även erosionen ökar.

Flera tidigare kraftprojekt har inneburit ingrepp i fyra nationalparker, bl.a. Stora Sjöfallets nationalpark som skadats mycket svårt.

Den ständiga transporten av näringsämnen gör att den biologiska produktionen i älvarna är stor. På en kvadratmeter i en fors finns tiotusentals djur av ett hundratal olika arter. Den höga näringsproduktionen leder till att produktionen av fisk i strömmande vatten är två-tre gånger högre än i sjöar.

Den näringsrika miljön längs älven leder också till att växtlighet och djurliv vid stränderna är mycket rikare än i omkringliggande natur. Älvdalarna har med rätta kallats ett slags långsmala oaser i det norrländska landskapet. De utgör på flera sätt pulsådor i ett kargt fjäll- och skogslandskap.

Växt- och djurlivet tar skada redan vid små utbyggnader. När vattennivån förändras förstörs strandvegetationen. Artrikedomen försvinner. Djurlivet på botten av sjöarna påverkas kraftigt. I en insjö som reglerats 5 m minskade djurlivet ner till 10 m djup med 80 procent.

De skador som vattenkraftutbyggnaden medför kan inte repareras. Stora områden lämnas biologiskt döda. Vattenkraftens utplåning av växt- och djurliv i sjöar och vattendrag är enligt Naturskyddsföreningen än mer omfattande än vad försurningen åstadkommit.

Till detta kommer att en exploatering av de återstående älvarna skulle

innebära att våra sista större vildmarker försvinner. Just vildmarken gör dessa områden ovärderliga för naturvård och turism och helt unika i ett europeiskt sammanhang.

Mot. 1988/89
Bo509

II. Vattenkraftutbyggnad skadar fisket

De bottendjur som försvinner eller minskar vid kraftutbyggnad är viktig föda för många fiskarter. Dessutom torrläggs eller överdäms fiskarnas lekplatser. Laxens och laxöringens vandringar skärs av eller försvåras.

Det är därför självklart att fritidsfisket starkt påverkas av kraftutbyggnad. Det finns nu omkring 2 miljoner fritidsfiskare i Sverige. 700 000 av dessa har fiske som sin vanligaste fritidsaktivitet.

Närmare 70 procent av fritidsfiskarna vill fiska i strömmande vatten, och fisket är en av de vanligaste orsakerna till att människor turistar i Norrland.

Det kan visserligen finnas rikligt med fisk också i utbyggda älvar men dessa arter är i allmänhet av mindre värde. Lax och öring får mycket svårt att klara sig. Det har förekommit många försök att kompensera bortfallet av strömfiske, t ex genom fiskodling, men ett av många problem är att odlingen kan leda till att fiskarnas genetiska egenskaper efter hand förändras. Det är därför viktigt att det finns kvar genetiskt påverkade fiskstammar. Reproduktion av lax i t ex Kalix älv omöjliggörs vid en utbyggnad.

De outbyggda älvarna har ovärderlig betydelse för fisket, inte bara som fiskevatten utan också för reproduktionen av arter som fiskas i Östersjön och för att skydda fiskstammar med bevarad genetisk variation.

III. Vattenkraftutbyggnad skadar rennärigen

Älvdalarna har stor betydelse för renskötseln. På vintern kan en isbelagd älv användas vid flyttning av renarna. Eftersom snötäcket är tunt i dalgångarna smälter snön snabbare. Det gör älvdalarna lämpliga både som vårbetes- och kalvningsland.

När vattnet däms upp är det ofta renbetesmarker som blir översvämmade eller omöjliga att använda. Det avgörande är inte hur stora markerna är utan deras kvalitet och deras betydelse för samebyn.

Den vattenkraftutbyggnad som redan genomförts har medfört att samernas möjligheter att bedriva renskötsel och därmed bevara sin kultur starkt försvårats. De flesta samebyar har redan i dag drabbats av svåra skador genom kraftutbyggnad.

IV. Vattenkraftutbyggnad skadar våra kulturminnen

De äldsta daterade boplat fynden i Norrland är 6 000–7 000 år gamla. Fångstkulturen var framför allt knuten till älvdalar och sjösystem. Eftersom fornlämningar och kulturmiljön befinner sig nära strandkanten tar de skada redan av små ingrepp.

Särskilt värdefulla är de orörda fångstkulturmiljöerna vid Nedre Långan, Byskeälven och Kalix älv.

Även ängsområden och lämningar från jordbrukskulturen under senare århundranden påverkas av kraftutbyggnad. Detsamma gäller självfallet alla

lämningar från den samiska kulturen i fjällområdena.

Många kulturminnen kräver stora skyddsområden för att kunna komma till sin rätt. Det gäller t.ex. lämningar från fångstkulturen. Den Ekströmska utredningen understryker starkt kulturminnesvårdens betydelse i dessa områden: "Från internationell synpunkt motsvarar dessa kulturlandsmiljöer naturvårdens vildmarksområden. För vissa typer av förhistoriska miljöer kan man här med fog tala om Europas sista orörda kulturlandskapsmiljöer."

Inte heller jord- och skogsbruket lämnas opåverkat av vattenkraften. Till att börja med går givetvis mark förlorad vid överdämningar men jordbruket kan även försvåras på andra sätt, t.ex. genom att klimat och odlingsvillkor försämras. Om samtliga tänkbara vattenkraftsprojekt genomförs kommer sammanlagt 30.000 ha skogsmark att gå förlorad.

Det är en myt att vattenkraften kan rädda jobben i Norrland. Kraftutbyggnad innebär visserligen en ökad sysselsättning på kort sikt men när bygget är avslutat ligger de berörda kommunerna i allmänhet sämre till än tidigare. Det beror på att kraftutbyggnaden skapar få varaktiga jobb men däremot rycker undan grunden för sådana jobb som redan finns t.ex. inom jordbruk, fiske, rennäring och turism. En utbyggnad av Kalixälven skulle leda till att 300 befintliga och varaktiga jobb försvinner. Dessutom försämras förutsättningarna för turism i dessa trakter.

4. De hotade älvarna

När älvdebatten främst handlade om de fyra orörda huvudälvarna var det ganska väl känt vilka värden som stod på spel. Alla de älvar och älvsträckor som nu hotas är inte rikskända i samma utsträckning. I detta avsnitt skall vi därför – utan anspråk på fullständighet – ge några exempel på de värden som hotas om dessa energipolitiskt betydelselösa men miljömässigt mycket värdefulla vattendrag förstörs.

Emån

Emån är Sydsveriges enda i stort sett outbyggda vattendrag. Kraftverksprojektet Fliseryd beräknas ge 39 GWh/år.

I ån och dess dalgång lever sex arter av hotade eller sällsynta ryggradsdjur. Det handlar bl.a. om utter, hasselmus, strömstare och kungsfiskare. Emån hyser vårt lands största och nästan enda bestånd av den utrotningshotade fisken malen – Sveriges största sötvattenfisk som är upptagen på Världsnaturfondens lista över hotade djur.

Ån är klassad som riksintressant för naturvården med för landet unika naturområden i form av förgrenade älvfåror, s.k. kvillar, med mycket rik växtlighet och med en rad sällsynta växter.

I Emån finns också den mest grovvuxna havslaxöringstammen i Europa. En betydande del av de reproduktionsområden som denna berömda laxöringsstam har kommer att förstöras av den kraftverksutbyggnad som Sydkraft planerar vid Fliseryd. Dessutom kommer en lång sträcka av ån att förlora en stor del av sitt vatten och långa konstgjorda kanaler att grävas vid sidan av ån där vattnet leds till kraftverket.

Ett mycket aktuellt hot mot Emån är de årensningar och invallningar som

börjat genomföras med mycket stora skador på naturen och på malens reproduktionsmöjligheter som följd. Det är alldeles nödvändigt att dessa ingrepp stoppas.

Mot. 1988/89
Bo509

Voxnan uppströms Edsbyn

Voxnan är ett av de finaste vattendrag med vildmarkskaraktär vi har kvar i Sverige. Den har ett utomordentligt fint fiske efter harr och är ett populärt kanotvatten.

Tidigare har Hylströmmen i Voxnan förts till de vattendrag som är skyddade i naturresurslagen men det är angeläget att hela den övre delen av Voxnan skyddas.

Länsstyrelsen har föreslagit att hela älvenuppströms Edsbyn skall göras till naturreservat. Ett interimistiskt reservat föreligger redan.

Vid älven har man bl.a. hittat flera mycket sällsynta växter. Här finns också en fast stam av den hotade uttern.

Voxnan har mycket stor betydelse för turismen. Den ligger bl.a. lättillgängligt för många människor i Mellansverige. Förutom tidigare planer på att bygga ut Hylströmmen finns också planer på minikraftverk bl.a. i Storlugnet vilket skulle få stora konsekvenser för naturen och fisket på ett av de finaste avsnitten i älven. Bl.a. skulle en lång sträcka på flera kilometer rensas och flera kilometer dämras upp.

Hårkan

Hårkan är ett biflöde till Indalsälven. Utbyggnaden – de bägge projekten Hotagsströmmen och Edsoxforsen – beräknades av vattenkraftberedningen ge sammanlagt 113 GWh.

Utbyggnad avstyrktes inför behandlingen av vattenkraftsplanen bl.a. av de berörda kommunerna, fiskeristyrelsen, naturvårdsverket, planverket och Vetenskapsakademien. Skäl som anfördes var älvsträckans läge nära Östersund, dess lättillgänglighet, dess betydelse för fisket och för kulturminnesvården.

Området är rikt på fornlämningar bl.a. i form av fångstgropar och stenåldersboplatser. Inom området finns nästan 500 registrerade fångstgropar. Älven är vidare av riksintresse för fritidsfisket och är ett av de få kvarvarande tillhållen för uttern.

Ammerån

Ammerån är den sista helt orörda älven i Mellannorrland. Planerna är att en del av Ammeråns vatten skall ledas över till Indalsälven med hjälp av en tunnel. I vattenkraftberedningens betänkande uppgavs projektet ge 158 GWh/år.

I utredningen Vattenkraft och miljö 1974 ansågs Ammerån ha mycket höga bevarandevärden och placerades i näst högsta klassen. Ån är belägen i landets mest kraftverkstöta kommun, Ragunda, och i det län, Jämtland, där exploateringen av älvarna har gått längst. Den uppges vara landets kalkrikaste älv och den som längst kan stå emot försurningen.

Projektet har avstyrkts bl.a. av riksantikvarieämbetet, fiskeristyrelsen, naturvårdsverket, Vetenskapsakademien och Ragunda kommun. Viktiga skäl är att Ammerån är helt outbyggd och har mycket stor betydelse för fritidsfisket och därmed för turismen.

Meåforsen

Meåforsen är den sista outbyggda forssträckan i Ångermanälven. Projektet beräknades av vattenkraftberedningen ge 42 GWh per år.

På 1970-talet ansågs forsen ha låga bevarandevärden men har senare när ytterligare fakta blivit kända kommit att värderas högre av naturvården. Det avstyrktes när vattenkraftsplanen behandlades av den berörda kommunen Sollefteå, länsstyrelsen, fiskeristyrelsen, naturvårdsverket och Vetenskapsakademien.

Älvsträckan anses framför allt ha stor betydelse för fisket och turismen i regionen, eftersom den är den enda större sträcka i hela Ångermanland som kan erbjuda fiske i strömmande vatten. Beståndet av harr anses t.ex. mycket värdefullt.

Klippen

Klippen är belägen i Umeälven, ganska nära Hemavan. Kraftprojektet beräknas ge 95 GWh per år.

Vattenfalls framställning om utbyggnad av Klippen avlogs av folkpartiregeringen 1979. Ett viktigt skäl var att landskapsbilden skulle förstöras. En ny ansökan ligger nu sedan ett år tillbaka för avgörande hos den socialdemokratiska regeringen. Projektet avstyrktes 1984 vid behandlingen av planen för vattenkraftsutbyggnad av bl.a. fiskeristyrelsen, naturvårdsverket, planverket, Vetenskapsakademien, och Svenska Samernas Riksförbund.

Vid bedömning i utredningen Vattenkraft och miljö 3 1976 placerades Klippen i den högsta klassen vad gäller värdet för den vetenskapliga naturvården.

Enligt Vattenfalls förslag innebär utbyggnaden bl.a. att ett ca 2 kvadratkilometer stort område sätts under vatten genom uppdamning. I älvfåran kommer sommartid att tappas endast 5 m³/sekund och vintertid 1 m³/sekund. Det är en bråkdel av det som nu rinner där, vilket kommer att få svåra följder för både fisket och inte minst för landskapsbilden.

Klippen ligger mitt i ett primärt rekreationsområde, där stora belopp satsats på turistanläggningar. Genom utbyggnad och därmed påföljande låga tappningar kommer fisket att totalförstöras i älven. Det skulle även svårt skada det mycket värdefulla Hemavandeltat samt de kulturhistoriskt viktiga översilningsängarna. Projektet avstyrks bestämt av Sveriges Turistråd.

Den närmare en mil långa tunneln innebär att mycket stora sprängstensmassor måste läggas upp någonstans i landskapet och därmed kraftigt förfula den känsliga fjällmiljön. Prof em Sten Rudberg har liknat mängderna vid en volym motsvarande 2-3 ggr Stockholms slott om man fyllt hela borggården upp till takkanten.

"Att bygga ut i den unika dalen vid Klippen skulle vara en skamfläck för alla tider", skrev Rudberg i Svenska Dagbladet (SvD 4/12 1987).

Detta är den sista utbyggda sträckan av Stora Lule älv. Den ligger mellan Vietas kraftverk och Stora Lulevattnet som är reglerat. Strömmen nedanför sjön Langas heter Jaurekaska. Sjön Langas har mycket stor betydelse för bofasta yrkesfiskare och för samerna i området. Sjön ger nämligen ett mycket gott fiske efter röding och sik. Här finns också en omfattande fisketurism. Sjön ligger delvis inom Stora sjöfallets nationalpark. En utbyggnad skulle totalförstöra fisket i sjön och torrlägga forsen.

Eftersom Birgitta Dahl hotat med en utbyggnad av Råneälven vill vi nämna något om dess bevarandevärden.

Råneälven är tillsammans med Byskeälven den största av våra utbyggda skogsälvar. Dess värden berör framför allt fisket, uttern, den rika växtligheten och rennäringen.

Uttern är i dag utrotningshotad i stora delar av landet. Utterstammen vid Råneälven är en av de mest livskraftiga i Sverige. Uttern är för sin överlevnad vintertid i stor utsträckning beroende av strömmande och forsande vatten. Vattenkraftutbyggnaderna har redan utrotat uttern över stora områden så att i dag endast spridda restbestånd återstår.

Råneälven har ett ovanligt gott harrfiske och hyser också en god stam av lax. Eftersom laxen i dag håller på att försvinna ur Östersjön är det av utomordentligt stor betydelse att alla våra naturligt laxproducerande älvar skyddas mot utbyggnad.

Vid en utbyggnad skulle Råneälven torrläggas på över 4 mil genom de långa tunnarna som skulle leda vattnet till och från kraftverken. Vidare skulle väldiga myrområden överdämmas för att bilda regleringsmagasin. Därigenom kommer viktiga områden för renskötseln i flera samebyar att ställas under vatten.

5. Folkpartiets program för att rädda älvarna

I. Riksdagen bör uttala att den tidigare beslutade utbyggnadsnivån – 66 TWh – skall vara det slutliga riktvärdet för den svenska vattenkraftsproduktionen.

Vattenkraftsberedningen visade att ett högre utbyggnadsmål kommer att kräva ingrepp i skyddade älvar. Ombyggnader och effektiviseringar skall självfallet tillåtas, där det kan ske utan skador. Men ett övre tak innebär att regeringen inte längre skall släppa fram kontroversiella utbyggnadsprojekt för att öka elproduktionen. Därmed skulle trovärdigheten i olika skyddsbeslut öka.

II. Naturresurslagen skall kompletteras så att följande älvar och älvsträckor skyddas:

- Emån
  - Voxnan uppströms Edsbyn
  - Härkan i Indalsälven
  - Ammerån i Indalsälven
  - Meåforsen i Faxälven (biflod till Ångermanälven)
  - Klippen i Umeälven
  - Luleälven sträckan mellan Vietas och St Lulevattnet
- Vattenfalls ansökan om att få bygga ut Klippen skall givetvis omedelbart

avslås. Detsamma gäller den ansökan om att bygga ut Ammerån som nu skall behandlas av regeringen.

III. De fyra huvudälvarna samt ytterligare några särskilt värdefulla mindre älvar – bl.a. Byskeälven och Råneälven – bör få ett förstärkt skydd genom att avsättas som nationalälvar.

De bör därigenom få ett skydd som motsvarar nationalparkerna. En utredning om nationalälvar bör snarast genomföras.

IV. Beslutsordningen för minikraftverk bör förändras så att risken för omfattande miljöskador till följd av en utökad exploatering undanröjs samtidigt som vattenlagen även i övrigt justeras i mer miljövänlig riktning.

Minikraftverk har i många fall visat sig ge betydligt större skador än man tidigare utgått ifrån. Domstolarna har dessutom visat en betydande brist på förståelse för skadornas omfattning i små vattendrag, vilket torde kunna härledas till avsaknad av erfarenheter av små vattenkraftprojekt. Domstolarnas bedömningar synes i de flesta fall gå emot regeringens.

Även i undantagna älvar och vattendrag kan i vissa fall ombyggnader och minikraftverk aktualiseras. Det gäller exempelvis om det på platsen redan finns en anläggning och utbyggnaden inte innebär någon nämnvärd skada på miljön eller om detta innebär elektrifiering av någon enstaka belägen gård.

Vattendomstolarna har sagt ja till samtliga ansökta minikraftverk i undantagna älvar. Det gäller Kattån och Teurajokk i Kalixälven, Vistån i Piteälven, Girjesån i Umeälven, Handöl i Indalsälven samt Köarån i Västerdalälven. Regeringen har endast sagt ja till två av dessa projekt (Girjesån och Handöl.)

Enligt de ändringar som skedde i vattenlagen i samband med NRL har regeringen inte längre obligatorisk prövning av vattenkraftutbyggnader i undantagna älvar. Det innebär att domstolarna själva fäller avgörandet i dessa fall.

Mot bakgrund av de starka skyddsintressen som är knutna till de undantagna älvarna bör man inte överlåta bedömningen enbart till vattendomstolarna. Regeringen bör alltså ha det slutliga avgörandet i fall som rör de undantagna älvarna. Eftersom felbedömningar redan har gjorts och fler kan komma att göras föreslår folkpartiet att regeringen skall förbehålla sig prövningen av ett antal minikraftverk, även i sådana fall där inte undantagna älvar berörs. Det skulle skapa en praxis som skulle ge domstolarna en viss vägledning i deras bedömning av allmänna intressen.

Det har visat sig att vattendomstolarna har en föråldrad syn på de skador som sker i små vattendrag. Domstolarna bygger sina bedömningar på erfarenheter från vattenmål som gällt stora kraftverk och förhållandevis omfattande skador. Därmed har man svårt att göra en riktig bedömning av skadorna i dessa små vattendrag där torrläggningarna blir minst lika förödande som i ett stort vatten. Torrläggningar på upp till en mil har föreslagits i vissa biflöden. Därför bör vattenlagens tillåtlighetsregler ändras så att skadornas omfattning vid bygge av minikraftverk får en riktig bedömning.

Behovet av naturundersökningar m.m. är minst lika väsentligt när det gäller minikraftverk som när det gäller större kraftverk. Den nuvarande vattenlagen ger emellertid inte möjligheter till begränsade undersökningar

när det gäller mindre kraftverk och kan då endast förordnas av vattendomstolen. Praxis har dessutom varit att domstolarna varit mycket restriktiva med sådana undersökningar. Däremot finns det när det gäller stora kraftverk möjligheter för både naturvårdsverket, fiskeristyrelsen, lantbruksstyrelsen och riksantikvarieämbetet att själva förordna om de utredningar man anser behövliga. Innan förordnande meddelas skall samråd ske med vattendomstolen. Utredningarna skall bekostas av sökande om det inte är obilligt.

Mot bakgrund av att det oftast saknas grundläggande kännedom om många av de små vattendragen är det rimligt att även dessa omfattas av samma utredningsmöjligheter som de stora vattenkraftsföretagen enligt VL 11 kap. 10 §.

I samband med vattenmål är det synnerligen angeläget att genomgripande och väldokumenterade undersökningar görs av ekologiska förhållanden och naturvärden i samband med varje planerat projekt. Ett sådant förfarande är en förutsättning för att så välgrundade beslut som möjligt skall kunna fattas. Folkpartiet betonar i en partimotion om miljölagstiftningen vikten av att ett system med obligatoriska miljökonsekvensanalyser införs. Detta gäller givetvis även vattenmål.

Kammarkollegiet har visserligen det övergripande ansvaret för de allmänna intressena i vattenmål men det kan vara lämpligt att naturvårdsverket som har miljöexpertisen får ansvaret för att utredningsarbetet genomförs. Det är också viktigt att utredningarna präglas av opartiskhet och att de kan ingångsättas så snart ett utbyggnadsintresse aktualiseras.

Riksdagen avlog hösten 1988 likartade förslag från folkpartiet om minikraftutbyggnad. En proposition är nu aviserad till vårriksdagen. Det är angeläget att den bidrar till att stärka miljövärdens intressen.

Det bör starkt understrykas att en angiven produktionsnivå i en energibalans inte kan påverka vattendomstolarnas och regeringens prövning av olika utbyggnadsobjekt. Riksdagen har vid en rad tillfällen poängterat just detta och då konstaterat att av riksdagen godkända riktlinjer för energipolitiken inte får leda till en faktisk urholkning av vattenlagens tillåtlighetsregler. Tillämpningen av den s.k. dispensregeln – som innebär att ett vattenföretag kan godkännas under vissa omständigheter även om det strider mot allmänna intressen – begränsas fortfarande av den restriktiva utformningsregeln och lagmotiven här har fått.

Dispensbefogenheterna är sålunda avsedda att utnyttjas endast då mycket starka skäl talar för att ett vattenbyggnadsföretag bör tillåtas. Riksdagen har vidare uttalat att de verkliga tillskottsmöjligheterna bestäms – förutom av bedömningar av vad som är tekniskt och ekonomiskt möjligt – genom de restriktioner som ges i den fysiska riksplaneringen och vattenlagens regler inklusive dispensregeln.

I propositionen om NRL hade bostadsministern på denna punkt visserligen valt en olycklig formulering om "fallsträckor som enligt riksdagens beslut bör få byggas ut". Riksdagen konstaterade dock att "den ordningen för beslut om utbyggnad av vattenkraftanläggningar som riksdagen på förslag av bostadsutskottet tidigare uttalat sig för ligger fast" (BoU 1986/87:3 s.20).

Regeringen har alltså vid sin prövning av olika utbyggnadsprojekt att enbart ta hänsyn till de skador som åstadkoms, eftersom inget av nu aktuella

projekt är tillnärmelsevis av den storleksordningen att dispensregeln kan övervägas. Riksdagen bör som sin mening ge regeringen till känna vad som här anförts om dispensregeln.

Mot. 1988/89
Bo509

Hemställan

Med hänvisning till ovanstående hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att någon ytterligare vattenkraftsutbyggnad utöver den produktionsnivå, ca 66 TWh, som riksdagen tidigare uttalat sig för, inte skall ske,

2. att riksdagen beslutar om sådan ändring av lagen om hushållning med naturresurser m.m. att Emån, Voxnan uppströms Edsbyn, Ammerån, Meåforsen, Hårkan, Klippen och Luleälven sträcka mellan Vietas och St. Lulevattnet skyddas,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en utredning om avsättande av de fyra orörda älvarna och ytterligare några särskilt värdefulla älvar som national-älvar,

[att riksdagen beslutar om en sådan lagändring att vattenkraftsprojekt i undantagna älvar och älvsträckor alltid skall prövas av regeringen.¹]

[att riksdagen beslutar om en ändring av vattenlagen så att även mindre vattenkraftsprojekt omfattas av samma utredningsmöjligheter som större vattenföretag enligt VL 11 kap. 10 §.¹]

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om miljökonsekvensanalyser och utredningar i samband med vattenmål.¹]

[att riksdagen hos regeringen begär förslag om ändring av vattenlagens tillåtlighetsregler i enlighet med vad som anförts i motionen.¹]

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att regeringen bör förbehålla sig prövningen av vissa minikraftverk som vägledning för vattendomstolarnas bedömning av allmänna intressen.¹]

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om dispensregeln i vattenlagen.¹]

Stockholm den 19 januari 1989

Siw Persson (fp)

Erling Bager (fp)

Birgit Friggebo (fp)

Bengt Rosén (fp)

Anders Castberger (fp)

Leif Olsson (fp)

Lars Ernestam (fp)

Håkan Holmberg (fp)

¹ 1988/89:Jo902